

BRAUCAMRĪKI: rati

Zemes attīstītākajos apvidos, pilsētu tuvumā, dažam labam zemniekam 20. gs. sākumā pieder lielākoties vienjūga, citviet arī divjūga vaļēji rati. Nīcā un Otaņķos šādus atsperu ratus dēvē par *tamborratiem*. Tiem ir dzelzs asis, lakotas koka daļas, ratu kurvis ar tērauda atsperēm, ādas sēdeklis, buks kalpa zēnam – kučierim. Ratu kurvja iekšpuse ir apvilka ar papi, rupju lina audeklu vai ādu. Dzelzs kalumi, protams, ir prasmīgi darināti. Otaņķos bija iecienītas arī *līniju droškas*, kuru sēdeklis ir garš dēlis starp ratu priekšējo un aizmugurējo asi.

Latviešu darba rati, lai atbilstu to mērķim, būvēti citādi. Bija gan divjūgu redeļrati, gan vienjūga dēļu rati. Jāatzīmē, ka darba rati, tāpat kā citi rīki, tika ieviesti vācu muižnieku ietekmē. Tāpat ir jāņem vērā, ka trūcīgāks vīrs brauc ar vienjūga redeļratiem arī tāpēc, ka viņam ir tikai viens zirgs.

Baltijas zemēs vienjūga redeļrati vietās, kur tos vispār lietoja, bija senāki par divjūgu ratiem, un tie noderēja tajā laikā, kad zemniekam bija jāapstrādā niecīga zemes platība. Nevar apgalvot, ka redeļratu forma aizgūta no rietumģermāņu tautām, tomēr mūsu valodā nav sava nosaukuma ratu *dīselei* (vācu val. *Deichsel*) un *zvenģelim* (lejasvācu *swengel*).

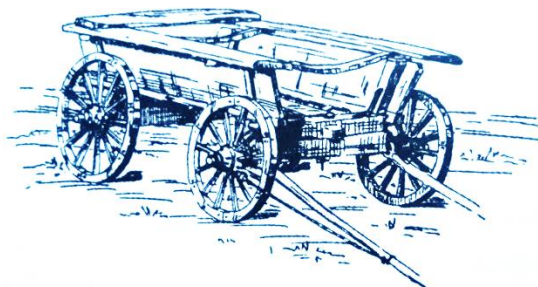
Neapšaubāmi latviešu cilmes ir zemgaliešu *dēļu (galdu) rati* (1. att.). Tiem piemīt kaut kas augstākā mērā primitīvs. Vidusskoki – *treiliņi* – ir līki izauguši koki, zem kuru izliekuma priekšējie riteņi var brīvi, tiem nepieskaroties, pagriezties, kad ratiem jāmaina braukšanas virziens. To veicina arī tas, ka ratu priekšējā ass pēc Augšzemes un krievu parauga atrodas ievēroji augstāk par pakalējo asi. Redeļu augstums sasniedz 4 pēdas* (~1,20 m), garums ir gandrīz 10 pēdas (~3 m), bet redeļu attālums vienai no otras ir 5 pēdas (~1,5 m). Šādi izmēri ir ratiem, kurus lieto kungu muižās. Oriģināls un vienkāršs paņēmien, kā aizvietot šķērslīstes, kuras veido ratu grīdu, ir to vietā lietot savītas kārķu klūgas, pie kurām vairākās vietās piestiprina redeļu apakšējos galus ar blakus esošo bomi un treiliņu.

1. att.

Latvietim ir zināms īpatnējs un saprātīgs paņēmien, kā nosiet siena vai salmu vezumu. Ar mežiem trūcīgos apvidos vezumu tā garumā un platumā apsien ar virvi. Mežainajos apvidos šim nolūkam izmanto gludi nomizotu, apm. 4 collas (10 cm) resnu egles bomi, kas garumā sniedzas vezumam pāri. *Bomja* resnajā galā ir robs, ap kuru apmestās virves gali tiek izlaisti pa labi un kreisi pa sānu dēļu iekšpusi un tad apsieti ap virsāss brīvajiem galiem. Virve ir tik gara, ka var sasniegt pat 6 pēdu (1,8 m) augstumu. Siena vai labības pļaujas laikā bomis ar virvi paliek pie ratiem visu laiku. Kamēr tukšie rati brauc uz pļavu, bomja gals velkas pa zemi, un tāpēc tā viena puse vienmēr ir nodilusi. Pirms vezuma kraušanas bomi noliek sāņus un uzliek rungas. Kad vezums ir uzkrauts 7-8 vai vairāk pēdu (~2,25 m) augstumā, tam gareniski uzliek virsū bomi. Ratu viduskoka galā piesieto virvi apmet ap bomja galu, kuram atstāts mazs zara galiņš vai iedzīta tapa, lai striķis nenoslīdētu, ar šāda ļoti vienkārša trīša palīdzību cieši novelk vezuma krāvumu. Bomim un kāsim vienreiz apmestā virve ir viegli savelkama, un vezums ir cieši nosiets.

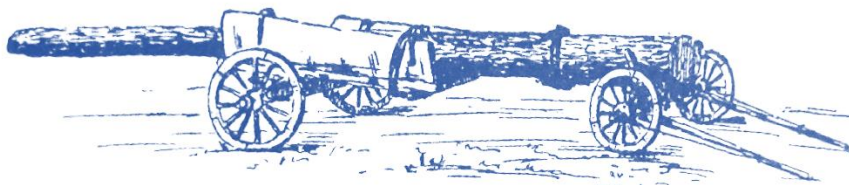
Ja latvietis (Viduskurzemē) grib savos ratos iekraut labības maisus vai kādu citu kravu, kam darba rati ir par šauriem, viņš uzliek uz tiem rāmi, kas sniedzas apm. puspēdu (~0,15 m) pāri sānu dēļiem (2. att.). Uz šādiem rāmjiem var lieliski uzlikt skapjus un kastes. Šis rāmis ir jau kaut kas jaunāks, jo tā nosaukums – *drēģe*, vāciski “*Trage*” aizgūts no vācu valodas.

2. att.

Nīcā skapju vešanai, piemēram, kāzās, izmantoja *darba redeļratus*. Redeles aizvietoja mazākais ar sešām līdz astoņām vismaz 3 pēdas (~0,9 m) garām *rungām* (aizgūvums no lejasvācu *runge* ‘nūja sišanai’, kā arī ‘uz refeļratu ass gala esošais balsts’) jeb *raukām*, kurā vienā galā ir zaru žuburs. Žuburs balstās uz līstes pie vidus koka, un runga atspiežas pret sānu dēli.

Kad latvietim ar ratiem jāved baļķis, viņš lieto visai oriģinālu paņēmienu: atdala ilksis un priekšējo asi no ratu kurvja un pakaļējās ass, piesien baļķa resgali uz priekšējās ass (baļķa tievais gals rēgojas pāri pakaļējai asij), ratu kurvi piesien pie baļķa (3. att.).

3. att.

Vērts pieminēt arī Liepājas apkārtnē piekrastes zvejnieku lietoto vienjūga dēļu ķerru *viceli* jeb *diceli* ar diviem riteņiem, kurā pārvadāja kartupeļus un zivis. Tā ir īpaši piemērota braukšanai pa kāpu smiltīm (4. att.).

4. att.

*1 pēda – 0,28-0,32 m

Augusts Bīlenšteins (1826-1907),
Lelde Jagmina